

ВІДГУК
офіційного опонента, кандидата історичних наук
Балагутрака Миколи Петровича на дисертацію
Дмитрюк Вікторії Вікторівни «Історико-антропологічна варіативність
функціонування фотографії у культурах Одещини»,
поданої до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія

Від початку свого заснування фотографія і процеси, пов'язані з фотографуванням, викликають чимале зацікавлення у середовищі різних спільнот. Як один із потужних засобів «візуалізації», а власне, документування різноманітних подій і явищ повсякденного буття людини і суспільства, світлини посідають особливе місце серед приватних сімейних колекцій, історичних архівів, бібліотек товариств, громадських і церковних організацій, збірок фотомайстрів, сімейних фотоальбомів, а сьогодні послужили дієвим засобом повсякденної практики фотографування для ширших верств населення України. Велика кількість аналогових фотозображень, які є фрагментарними фактологічними свідченнями певної історичної доби, специфічних традиційних рис та культурної самобутності певних етнографічних регіонів і локальних культурних осередків нашої держави, нині виступають вагомим джерелом для цілого ряду досліджень у галузі гуманітарних наук. Саме тому процес виявлення, збереження, введення в науковий обіг та комплексний аналіз фотографій із сімейних альбомів мешканців Одеської області дозволяють з'ясувати особливості їх історичного минулого, традиційної самобутності, специфічні риси етнічних груп Одещини кінця ХІХ – початку ХХІ ст., а також осмислити присутні трансформації переходу від аналогових до цифрових носіїв візуальної інформації – засади збереження, поширення, архівування, індивідуалізації підходу фотографування, світоглядної та етнопсихологічної специфіки фотографа, що і визначає актуальність даного дисертаційного дослідження і заслуговує всілякого схвалення.

Об'єктом наукового зацікавлення дисертаційної роботи В. Дмитрюк є дуже специфічний різновид людської діяльності - фотографічні практики у їх

еволюційному розвитку, минулі і сучасні їх трансформації, які відбувалися і продовжуються донині на Одещині у середовищі етнокультурних груп.

Вирішальне значення для історико-антропологічного дослідження специфіки функціонування фотографій і фотографічних практик у етнічних культурах Одеської області (і, навпаки, як відображення окремих аспектів традиційно-побутової культури мешканців цього регіону у фотографіях), має емпіричний матеріал, зібраний дисертанткою під час індивідуальних дослідницьких поїздок, а також у складі комплексних історико-етнографічних експедицій ОНУ ім. І. Мечникова впродовж 2012-2019 років (власні експедиційні матеріали авторки: тематичні та біографічні інтерв'ю з респондентами, а також збір етнографічних колекцій листівок і сімейних фотокарток та фіксація світлин, які обмежуються територією сучасного полікультурного регіону Одещини). До того ж, залучення широкого кола архівних неопублікованих джерел, опублікованих періодичних джерел, довідників, путівників, фотоальбомів, підручників, даних наукової літератури і електронних ресурсів(434 позиції) забезпечили дослідниці вмотивованість поточних і загальних висновків.

Рецензована дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків (загальний обсяг 391 с., основний текст 168 с.), зміст яких засвідчує розуміння дослідницею предмета, мети і завдань, які вона поставила перед собою, системність її підходу, наукову сумлінність та самостійність в оцінці процесів і явищ.

У **вступі**(С.22-28) авторка достатньо обґрунтувала актуальність обраної теми, хронологічні та територіальні межі дослідження, чітко окреслила мету та основні завдання, сформулювала наукову новизну та методологічні основи, справляє позитивне враження доволі сконденсованого та структурованого тексту.

Перший розділ **«Історіографія проблеми, джерельна база та методи дослідження»**(С. 29-55) складається з трьох підрозділів, у котрих проаналізовано доробок відомих українських і зарубіжних дослідників, які

розглядають фотографію передусім як етнографічне джерело, як специфічний спосіб фіксації і репрезентації культури етнічних груп Одещини, що охоплює період кінця XIX – початку XXI ст; охарактеризовано варіативність джерельної бази дослідження, типологію та евристичний потенціал джерельного матеріалу, а також значний дослідницький інструментарій і авторські підходи в межах польового методу тощо.

У розділі 2 **«Історико-культурна динаміка розвитку традицій фотографування на Одещині(середина XIX – початок XX ст.)»**(С. 56-86) проаналізовано трансформації, пов'язані з особистістю фотографа-практика, його технологічних засобів фотографування – від мистецтва до ремесла, від високого рівня до повсякдення і, до сучасної індустрії дозвілля. Авторка справедливо зауважує, що *«...за 150 років еволюції фотографії відбувся перехід від шанобливого ставлення до кожного знімку до етапу знецінення внаслідок необмеженого виробництва знімків...»*(С. 85)

Наступний 3 розділ **«Відображення культурних сюжетів у звичаях візуалізації населення одеської області: фотографії подій і події фотографування»** докладно розкриває зміни фотографічного канону і підходів, варіативність сюжетів і тем в приватних та публічних обрядах переходу (народження, весілля, похорони тощо), етнокультурну виразність фотографій та ритуально-знакові аспекти фотографічних практик, які проілюстровані ґрунтовними прикладами опитувань респондентів Одещини.

У 4 розділі **«Структурно-функціональний аналіз побутування фотографій у культурах мешканців Одеси та області »** дослідниця аналізує присутні трансформації традиції використання і функціонування світлин у сільському і міському культурних середовищах, у релігійних практиках та звертає особливу увагу на значення сімейних фотоальбомів для етнологів під час опитування. Робиться акцент на сучасному переходові від аналогових до цифрових фото, який призвів, на думку В. Дмитрюк, до нового культурного світосприйняття візуальних образів та візуальних носіїв збереження сучасної фотографії.

У цілому авторський виклад роботи демонструє добре оперування фактичним матеріалом, відзначається комплексністю і системністю підходу до зазначеної проблематики. Особливо, слід відзначити інноваційність підходу автора щодо отримання польового експедиційного матеріалу, шляхом спільного перегляду сімейних фотоальбомів у місцях локального проживання та вироблення методики опрацювання цього джерела(С.49). Авторка, насправді добре усвідомлює, що погляд дослідника часто буває упереджений та вибіркового, обмежений сформованими табу та правилами по відношенню до досліджуваної культури і її представників - респондентів. Тому важливим для неї було зрозуміти погляди сучасників і найближчих нащадків представників етногрупи, те, як саме функціонував у культурі той чи інший візуальний образ(С.49). Дисертантка має усі підстави стверджувати, що з усього переліку фактологічного матеріалу, саме *«сімейний фотоальбом, забезпечує гармонійне входження антрополога в будь-яке соціальне середовище. Він є одним з найбільш ефективних способів побудови комунікації між дослідником та респондентом, оскільки в такий спосіб антрополога допускають до родинної пам'яті. Розмова тоді, як правило, є щирою та відкритою. З іншого боку, сімейні альбоми виступають як структурований тип запитальника, який структурувало саме життя (індивідуальна біографія), а не дослідник»*.(С.49). Важливою стороною дисертації є застосування відповідних методик емпіричного дослідження, зокрема авторського польового інструментарію - спеціальної авторської анкети, що враховує особливості функціонування етнічних меншин, де мають місце заборони на фотографування(*«Вона складається зі вступу та блоків запитань: простого, складного та «паспортички»*)(С.50), що загалом посилюють теоретичні коментарі і висновки дисертації.

Водночас, є кілька конкретних зауважень, а радше доповнень, які могли б істотно розширити компаративний аспект дисертаційного дослідження Вікторії Дмитрюк щодо історії розвитку фотографії на етнічній території України, зокрема у Львові. Це передусім стосується специфіки процесу фотографування на західних теренах України, структурно-функціональної і типологічної характеристики фондових збірок фотографій Відділення

«Палацу мистецтв імені Тетяни та Омеляна Антоновичів» Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, фотоматеріалів колишнього музею Наукового товариства імені Шевченка у Львові, бібліотеки Народного Дому у Львові, Осолінеуму та інших установ як складових фонду фотографій Відділення.

Історіографічну частину дисертаційної роботи могли б посилити праці таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як: Балицький О. Шляхом розвитку української фотографії / Світло й тінь.- 1933.- Ч. 1-2; Щурат С. Степан Дмоховський і Олекса Балицький – заслужені українські фотоаматори / Світло й тінь.- 1933.- Ч. 3-4; Дорош Ю. Творчість у фотомистецтві / Світло й тінь.- 1933.- Ч. 7-8; Костюк С. До історії відділу мистецтва ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України / Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника [зб. наук. пр.]- Львів, 2005.- Вип. 13; Куш О. Цінні фотодокументи / Вільна Україна.- 1964.- 11 верес.; Купчинський О. А. Розшифрування ранніх фотодокументів та їх описування в архівах і бібліотеках / Архіви України.- 1978.- № 6; Середа О. Балицький Олекса / Українська журналістика в іменах.- Львів, 2009.- Вип. 16; Василь Пилип'юк. Бібліографічний покажчик: Науково-довідкове видання.- Львів: ЛННБУ ім. В. Стефаника, 2013.- 496 с.; Dawna fotografia lwowska, 1839–1939: praca zbiorowa / redakcja naukowa : Aleksander Żakowicz.- Lwów : Centrum Europy, 2004.- 368 s.; Żakowicz A. Fotografia galicyjska do roku 1918. Fotografowie Galicji, Tatr oraz Księstwa Cieszyńskiego: zestawienie nazw zakładów i nazwisk fotografów do roku 1918.- Częstochowa-Katowice-Lwów : Centrum Europy, 2008.- 177 s. та інші.

У додатках дисертації, на мою думку, важливо було б проілюструвати за допомогою низки світлин дійсний(фізичний) стан сімейних альбомів, тобто те, яким чином і в якій послідовності є укладені фотографії членами конкретної сім'ї, родини, системне чи довільне кількісне нагромадження поміж сторінками альбому різножанрових фотографій, стан збереженості і поцінування родинних фотографій тощо.

Загалом висловлені зауваження та доповнення рецензента не применшують значення даного дисертаційного дослідження і не ставлять під сумнів отримані наукові результати дослідниці.

Висновки дисертаційного дослідження є логічними, структурованими і такими, що відповідають поставленим завданням. Автореферат дисертації повністю висвітлює зміст основних положень кваліфікаційної праці.

Вважаю, що дисертація В.В.Дмитрюк «Історико-антропологічна варіативність функціонування фотографії у культурах Одещини» є самостійним і завершеним науковим дослідженням конкретної історико-етнологічної проблеми, виконаним на належному теоретичному рівні, відповідає вимогам МОН України до кандидатських дисертацій, а її авторка В.В.Дмитрюк заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія.

Кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу етнології сучасності
Інституту народознавства НАН України

 М.П.БАЛАГУТРАК

10 грудня 2019 р.

